

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سقیفه

تألیف:

علامه سید مرتضیٰ عسکری

به کوشش:

مهدی دشتی

www.Alaskari.org

سقیفه

مؤلف: علامه سید مرتضیٰ عسکری
به کوشش: مهدی دشتی

ناشر: مرکز العلامة العسکری للدراسات الإسلامية
صفحه آرانی و طراحی جلد: واحد رسانه مرکز العلامة العسکری للدراسات الإسلامية
مشخصات نشر: چاپ دوم ۱۴۰۳ شمسی
چاپ و صحافی: زلال کوثر
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۷۱۶۷-۵-۵

ISBN: 978-622-97167-5-5

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

رایانامه: contact@alaskari.org

تمامی حقوق اثر متعلق است به مرکز العلامة العسکری للدراسات الإسلامية
(مرکز حفظ و نشر آثار علامه عسکری)

www.Alaskari.org

سرشناسه: العسکری، سیدمرتضی، ۱۲۸۸ - ۱۳۸۶.
عنوان و نام پدیدآور: سقیفه/تالیف سیدمرتضی عسکری؛ به کوشش مهدی دشتی؛
مشخصات نشر: تهران: مرکز العلامة العسکری للدراسات الإسلامية، ۱۴۰۱. مشخصات ظاهری:
۲۹۴ص: ۵/۲۱ × ۵/۱۴ س.م.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۷۱۶۷-۵-۵ وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: گروه بازنگری و تدوین متن هادی مزینانی، علی سلیمی، محمد قیطاسوندی، امیرحسین
مزینانی، جلال الدین سلیمی، مهدی سلیمی.
یادداشت: کتاب حاضر در سال‌های مختلف توسط ناشران متفاوت منتشر شده است.
موضوع: سقیفه بنی ساعده شناسه افزوده: دشتی، مهدی، ۱۳۳۶ - ، گردآورنده
رده بندی کنگره: BPT۲۲۳/۵۴ رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۵۲
شماره کتابشناسی ملی: ۸۷۱۶۷۱۱

فهرست

- یادداشت مؤلف در مقدمه‌ی چاپ اول ۹
پیامدهای اجتماع سقیفه ۱۰
سخن ناشر ۱۱
تصاویر دستخط مبارک مرحوم علامه عسکری ۱۳
پیش‌گفتار ۱۵

فصل اول: بی‌ریزی سقیفه در زمان حیات پیامبر اکرم ۲۱
شأن نزول آیات ۲۵
قرآن با دوگونه وحی بر پیامبر ۲۶

فصل دوم: چگونگی برپایی سقیفه ۳۷
الف) بیماری و وفات پیامبر ۳۹
در فجر آن روز چه گذشت؟ ۴۲
ب) غسل و تجهیز رسول خدا ۴۳
ج) وصیت پیامبر به علی ۴۶
د) نامزدهای خلافت پس از وفات پیامبر در روز سقیفه ۵۶
ه) شعارهای اجتماع‌کنندگان در سقیفه ۵۸
۱) شعارهای انصار ۵۸
۲) شعارهای مهاجران (قریش) ۵۸
و) کودتای سقیفه و بیعت ابو بکر ۵۹
ز) سقیفه به روایت بخاری از خلیفه دوم ۵۹
ح) سقیفه به روایت تاریخ طبری ۶۲
ط) نقش قبیله اسلم در بیعت با ابو بکر ۷۱

ی) دلیل انتخاب ابوبکر به خلافت ۷۲
 ک) بیعت همگانی ۷۳

فصل سوم: نظر و داوری صحابه پیامبر ﷺ درباره بیعت با ابو بکر ۷۷

۱) فضل بن عباس ۷۹
 ۲) عتبه بن ابی لهب ۷۹
 ۳) سلمان ۸۰
 ۴) ابوذر ۸۱
 ۵) مقداد بن عمرو ۸۲
 ۶) نعمان بن عجلان ۸۲
 ۷) امّ مسطح بن اثاثه ۸۳
 ۸) زنی از بنی نجار ۸۴
 ۹) ابوسفیان ۸۴
 ۱۰) خالد بن سعید (از بنی امیه) ۸۷
 ۱۱) عمر بن الخطاب ۸۸
 ۱۲) معاویه ۸۹
 ۱۳) سعد بن عباده ۹۰

فصل چهارم: نحوه برخورد دستگاه خلافت با مخالفان خارج از مدینه ... ۹۳

کشتن مالک بن نویره ۹۵
 نمونه‌ای دیگر ۹۸

فصل پنجم: نحوه برخورد دستگاه خلافت با مخالفان داخل مدینه ۱۰۱

الف) کشتن سعد بن عباده ۱۰۳
 ب) تطمیع عباس، عموی پیامبر ﷺ ۱۰۶

۱) تحصن در خانه حضرت زهراء ﷺ و برخورد دستگاه خلافت با ایشان .. ۱۱۰
 ۲) حمله به خانه فاطمه زهراء ﷺ ۱۱۲
 ۳) برخورد با علی ﷺ ۱۱۸
 عکس العمل اهل بیت ﷺ بعد از سقیفه ۱۲۱
 روشنگری پیامبر ﷺ ۱۲۴

فصل ششم: جنگ اقتصادی با اهل بیت ﷺ ۱۲۷

منابع اموال پیامبر ﷺ و چگونگی تملک آن‌ها ۱۲۹
 شأن نزول آیه «وَأْتِذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ» ۱۳۵
 رفتار خلفا با فدک ۱۳۶
 غصب ارث پیامبر ﷺ ۱۳۷
 خطبه حضرت زهراء ﷺ در مسجد ۱۳۸
 گفت‌وگوی حضرت زهراء ﷺ با حضرت علی ﷺ ۱۴۷

فصل هفتم: حضرت زهراء ﷺ در بستر بیماری ۱۵۱

شوق حضرت زهراء ﷺ به شنیدن صدای اذان بلال ۱۵۴
 عیادت زنان مهاجر و انصار از حضرت زهراء ﷺ ۱۵۵
 عیادت ابوبکر و عمر از حضرت زهراء ﷺ ۱۵۹
 وصیت حضرت زهراء ﷺ و دفن شبانه آن حضرت ﷺ ۱۶۱
 وضع مدینه پس از شهادت حضرت زهراء ﷺ و تحقیق پیشگویی‌های آن حضرت ۱۶۳
 بیعت امیر المؤمنین ﷺ پس از شهادت حضرت زهراء ﷺ و دلیل آن ۱۶۷

فصل هشتم: وضع سرزمین‌های اسلامی و عملکرد ائمه ﷺ ۱۷۱

فصل نهم: وصیت ابوبکر و خلافت عمر ۱۷۵

فصل دهم: وضع حکومت در زمان عمر ۱۷۹

گفت‌وگوی ابن عباس با عمر ۱۸۲

معاویه در زمان عمر ۱۸۶

اعترافات عمر، شوری و بیعت عثمان ۱۸۷

نحوه انتخاب عثمان به خلافت ۱۹۴

علت شرکت حضرت امیر علیه السلام در شورای شش نفره عمر ۱۹۸

فصل یازدهم: دوران خلافت عثمان ۲۰۱

سخنان ابو سفیان ۲۰۳

ولید، والی عثمان در کوفه ۲۰۴

ماجرای شرابخواری ولید در زمانی که والی کوفه بود ۲۰۶

عزل ولید ۲۰۹

وضع کوفه در زمان عثمان ۲۱۱

داستان ابن مسعود ۲۱۳

شرابخواری ولید با ابو زُبَید نصرانی ۲۱۸

داستان جُنْدَب الخیر ۲۱۹

عبد الله بن سعد بن ابی سرح و داستان وی ۲۲۰

داستان حکم بن ابی العاص عموی خلیفه ۲۲۲

داستان سعید بن حکم بن ابی العاص و مالک اشتر ۲۲۵

عبد الله بن عامر والی بصره ۲۲۸

سیره معاویه در زمان عثمان ۲۲۹

رفتار عثمان با عَمَّار ۲۳۱

عملکرد عثمان با اموال بیت المال ۲۳۲

فصل دوازدهم: قیام مردم علیه عثمان و نقش امام علی علیه السلام در اصلاح بین دو طرف ۲۳۵

شورش مصریان ۲۳۷

کارشکنی مروان ۲۴۰

شکایت مردم به علی علیه السلام و کناره‌گیری آن حضرت ۲۴۱

گروه‌هایی که از شهرها آمده بودند ۲۴۳

خدعه خلیفه ۲۴۵

فتوای عایشه به قتل عثمان ۲۴۷

سخن جَهجاه غفاری ۲۴۹

محاصره خانه عثمان ۲۴۹

کلیدهای بیت المال در دست طلحه ۲۵۱

طلحه آب را به روی عثمان می‌بندد و علی علیه السلام به او آب می‌رساند ۲۵۳

قتل عثمان و واکنش حضرت امیر علیه السلام ۲۵۶

بیعت مردم با حضرت امیر علیه السلام و دفن عثمان ۲۵۷

پایان سقیفه ۲۵۹

فصل سیزدهم: خطبه حضرت امیر المؤمنین علی علیه السلام معروف به شَقَشَقِیَهِ ۲۶۱

فصل چهاردهم: واقعه حِزّه ۲۷۱

نمایندگان مردم مدینه در دربار یزید ۲۷۳

قیام صحابه و تابعین ۲۷۴

قیام مردم مدینه و بیعتشان با عبد الله بن حنظله ۲۷۴

نوامیس بنی امیه در پناه امام سجاد علیه السلام ۲۷۷

استمداد بنی امیه از یزید ۲۷۸

سفارش‌های خلیفه به فرمانده سپاه ۲۸۰

یادداشت مؤلف در مقدمه‌ی چاپ اول

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله رب العالمین و الصلّٰة و السلام علی محمد و آله الطّاهرین. این کتاب، از نوارهای سخنرانی‌های این‌جانب پیاده و جمع آوری شد و این کار با کوشش دو تن از شیعیان اهل بیت علیهم‌السلام انجام پذیرفت و نخواستند نامشان در مقدمه برده شود. باری تعالی این کار خیر را از ایشان قبول فرماید. سقیفه، در لغت عرب، به معنی سایبان است، شیوخ عرب را مهمان‌خانه‌ای بوده است و افراد قبیله نیز در آن جمع می‌شدند و درباره‌ی همه امور قبیله گفت‌وگو می‌کردند.

انصار پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، از دو قبیله اوس و خزرج بودند که هر دو قبیله، در اصل، از اهل یمن بودند؛ و اجداد ایشان برای درک حضور پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و یاری حضرتش به مدینه آمده بودند.

سقیفه مشهور در تاریخ، محل اجتماع قبیله خزرج از انصار در مدینه بوده است، و رئیس ایشان سعد بن عباده بوده که برای بیعت با او پس از وفات پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در آن محل اجتماع کرده بودند؛ درحالی‌که پیکر مبارک آن حضرت صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بین خاندانش بود، و مشغول غسل دادن بدن مطهر حضرتش بودند؛ چون خبر اجتماع سقیفه به گروه پیرو ابوبکر و عمر رسید ایشان نیز با سرعت به اجتماع سقیفه ملحق شدند.

شعر خلیفه مسلمانان	۲۸۱
سپاهیان خلافت در راه مکه و مدینه	۲۸۲
سپاهیان خلافت حرم پیغمبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را غارت می‌کنند.....	۲۸۷
بیعت براساس بندگی خلیفه!	۲۸۹
سرای بریده در پیشگاه خلیفه یزید!	۲۹۲
کتابنامه	۲۹۳

پیامدهای اجتماع سقیفه

در اثر اجتماع در آن سقیفه، شریعت اسلام، پس از پیامبر اکرم ﷺ دگرگون شد!

در اثر سقیفه، تاریخ اسلام، دگرگون شد!

در اثر سقیفه، به درب خانه فاطمه زهراء ﷺ آتش بردند و شد آنچه شد!

در اثر سقیفه، شمشیر ابن ملجم، برفق امیر المؤمنین علی ﷺ فرود آمد!

در اثر سقیفه، امام حسن ﷺ، با زهر شهید شد!

در اثر سقیفه، حضرت امام حسین ﷺ شهید شد. و زینب ﷺ و دیگر

دختران پیامبر ﷺ اسیر شدند!

در اثر آن سقیفه، مسیر تاریخ بشریت، دگرگون شد!

اثر سقیفه، از آن روز تاکنون، و تا ظهور حضرت مهدی موعود ﷺ

ادامه دارد!

سید مرتضی العسکری

ذیقعده ۱۴۲۱ هـ. ق

سخن ناشر

به طور قطع و یقین بهترین کلام، کلام الهی است که در قرآن کریم آمده و در این کتاب آنچه را که مایحتاج انسان‌ها چه در دنیا و چه در آخرت وجود داشته و حق و باطل و مسیر هدایت را مشخص نموده است آنجا که می‌فرماید:

«ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ»

خداوند متعال نیز به رسول خود ابلاغ نموده است تا آنچه که بر او در قالب قرآن کریم نازل شده، برای مردم تبیین نماید تا هیچ جای شک و شبهه‌ای باقی نماند و ما مطمئنیم که این رسالت را نبی مکرم اسلام ﷺ با احسن وجه انجام داده است.

آخرین اقدام رسول گرامی، انتخاب جانشین بعد از خود بود که آن هم در روز هجدهم ذی‌الحجه سال دهم هجری در منطقه جحفه و در کنار غدیر خم صورت پذیرفت و به دستور خداوند علی ﷺ به عنوان جانشین پیامبر اسلام معرفی شد. اما دیری نپایید که پس از رحلت نبی مکرم اسلام ﷺ افرادی معلوم الحال تمام سخنان و وصایای این امین وحی الهی را به فراموشی سپرده و در سقیفه گردهم جمع شدند و برخلاف امر الهی از بین خود جانشین رسالت و خلیفه رسول خدا را تعیین نمودند.

داستان سقیفه و واقعه بعد از رحلت رسول خدا ﷺ یکی از وقایع مشهور و آشکار و در عین حال درد آور تاریخ اسلام است که در منابع مختلف تاریخی، اعم از پیروان مکتب خلفا و پیروان مکتب اهل بیت ﷺ بیان شده است و در این خصوص در قرن‌های متمادی، سخنان بسیاری گفته شده و قلم‌های بسیاری نوشته‌اند.

در این میان مرحوم آیت الله علامه سید مرتضی عسکری (اعلیٰ الله

مقامه الشریف) طی یک سلسله سخنرانی‌های خود به تبیین دقیق این واقعه پرداختند که ماحصل این سخنان، کتاب حاضر است.

در اینجا تذکر چند مطلب ضروری به نظر می‌رسد:

- این کتاب اولین بار با همت و کوشش جناب آقای مهدی دشتی به زیور طبع آراسته گردید که با استفاده از مآخذ معتبر، مستندات روایات حدیثی و تاریخی منقول از مرحوم علامه عسکری را در این کتاب در پی نوشت آورده است. که از خداوند متعال برای ایشان توفیق و سعادت را مسألت می‌نمایم.
- با توجه به اینکه «مرکز علامه العسکری للدراسات الاسلامیه» تنها مرکز معتبر در مسیر حفظ و نشر آثار این عالم بزرگوار بوده و مستندات و مخطوطات تمامی مکتوبات ایشان را در اختیار دارد، ضمن بازبینی مجدد کتاب و مراجعه به دست‌خط‌های مبارک مرحوم علامه عسکری اقدام به تصحیح و تدوین مجدد این کتاب نمود که در این جا اسکن برخی از دست‌خط‌های ایشان را می‌بینید.
- لازم است تا از باب «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ» از زحمات بی‌دریغ این مجموعه و همکاران گرامی که در امر تحقیق و بازبینی و تطبیق مخطوطات مرحوم علامه عسکری رحمته با کتاب تلاش بسیاری نمودند، تشکر و قدردانی نمایم و از خداوند متعال برای همگان آرزوی سلامت و خوشبختی و دوام توفیق را مسألت نمایم.

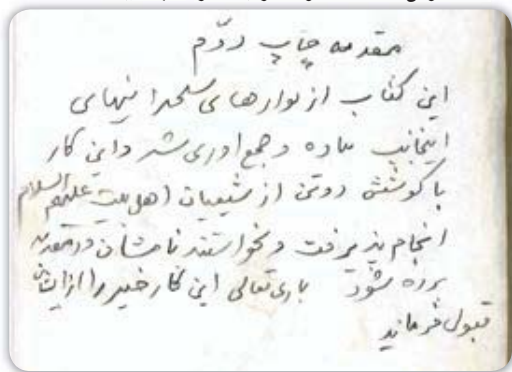
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا

دکتر سید کاظم العسکری

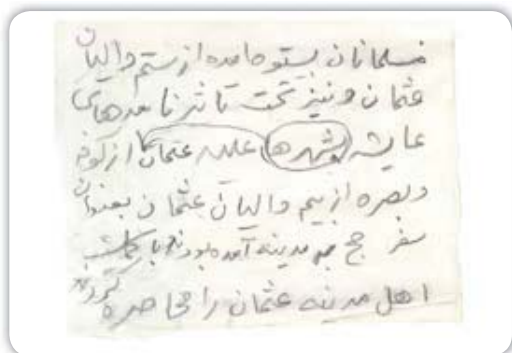
رئیس مرکز العلامة العسکری للدراسات الإسلامية

تصاویر دستخط مبارک مرحوم علامه عسکری رحمته

در خصوص اصلاحات مورد نظر ایشان بر کتاب سقیفه:

تصویر مربوط به بخش یادداشت مؤلف، صفحه ۹

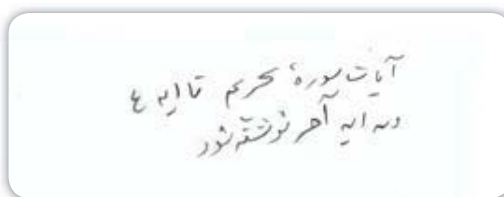
تصویر مربوط به فصل ۱۲، محاصره خانه عثمان، صفحه ۲۴۹

پیش گفتار

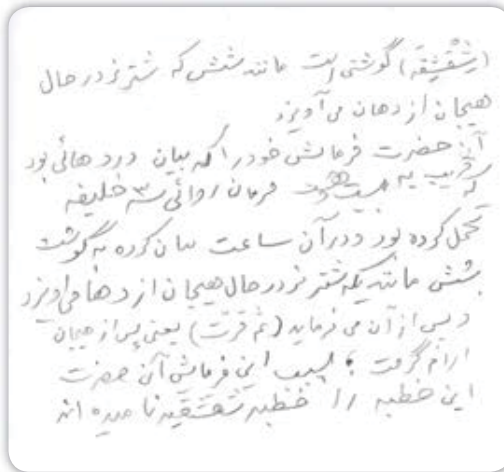
درباره «سقیفه» و جایگاه آن در تاریخ اسلام، از دیرباز تاکنون، کتاب‌های بسیاری مستقلاً یا به مناسبت، به رشته تحریر درآمده است، که البته، از نظر ارزش و اهمیت یکسان نیستند. بیشتر این کتاب‌ها، سقیفه را، تنها در یک روز دیده‌اند و لذا غالباً کوشیده‌اند که صرفاً، حوادث آن روز را بررسی کنند؛ البته گاه به ذکر حوادثی که در طی یکی دو هفته پیش و پس از آن رخ داده است نیز پرداخته‌اند.

در میان کتب متقدمین کمتر کتابی را می‌توان سراغ گرفت که در این باره سخن نگفته باشد. نگاهی به سی اثر برجسته از منابع هزاره اول اسلامی، که در آن‌ها ماجرای سقیفه، گاه به اجمال و گاه به تفصیل مورد بحث واقع شده، گویای این حقیقت است که ارباب تاریخ و سیره و حدیث، نتوانسته‌اند بی‌اعتنا از کنار این ماجرا بگذرند!

۱. این منابع به ترتیب قدمت تاریخی عبارتند از: ۱- سیره ابن هشام (ت ۲۱۳ هـ) ۲- طبقات ابن سعد (ت ۲۳۰ هـ) ۳- مسند احمد حنبل (ت ۲۴۱ هـ) ۴- سنن دارمی (ت ۲۵۵ هـ) ۵- صحیح بخاری (ت ۲۵۶ هـ) ۶- الموقیبات زبیر بن بکار (ت ۲۵۶ هـ) ۷- صحیح مسلم (ت ۲۶۱ هـ) ۸- الامامة و السياسة ابن قتیبه دینوری (ت ۲۷۰ یا ۲۷۶ هـ) ۹- سنن ابن ماجه (ت ۲۷۳ هـ) ۱۰- انساب الاشراف بلاذری (ت ۲۷۹ هـ) ۱۱- الاخبار الطوال دینوری (ت ۲۸۲ هـ) ۱۲- تاریخ یعقوبی (ت ۲۹۲ هـ) ۱۳- تاریخ طبری (ت ۳۱۰ هـ) ۱۴- العقد الفرید ابن عبد ربه (ت ۳۲۸ هـ) ۱۵- التنبيه و الاشراف مسعودی (ت ۳۴۶ هـ) ۱۶- مروج الذهب مسعودی (ت ۳۴۶ هـ) ۱۷- الأغانی ابی فرج الاصفهانی (ت ۳۵۶ هـ) ۱۸- ارشاد مفید (ت ۴۱۳ هـ) ۱۹- امالی مفید (ت ۴۱۳ هـ) ۲۰- الاستیعاب ابن عبد البر اندلسی (ت ۴۶۳ هـ) ۲۱- صفوة الصفوة ابن جوزی (ت ۵۹۷ هـ) ۲۲- تاریخ ابن اثیر جزیری (ت ۶۳۰ هـ)

تصویر مربوط به فصل ۱، پی ریزی سقیفه، صفحات ۲۳ و ۲۴

تصویر مربوط به فصل ۱۳، خطبه شقیفه، صفحه ۲۷۰

از نویسندگان معاصر نیز افرادی بدین کار، همّت گماشته‌اند، و آثاری شایان توجه عرضه کرده‌اند، کسانی چون: مرحوم محمد رضا مظفر^۱، محمد باقر بهبودی^۲، عبد الفتاح عبد المقصود^۳ و یلفرد مادلونگ^۴.

مرحوم مظفر در کتاب خود السقیفه کوشیده که با روش علم کلام بدین ماجرا بنگرد و اثبات کند که آنچه در سقیفه شد اولاً بر مبنای اختیار و اجماع امت نبود و ثانیاً مخالفت با نصّ شرعی داشت. البته این دیدگاهی تازه نیست و پیش از وی، بسیاری از علمای شیعه از این منظر بدین ماجرا نگرسته‌اند، همچون: مرحوم شیخ مفید (ت ۴۱۳ هـ) در کتاب‌های امالی

۱- ۲۳- اسد الغابه ابن اثیر (ت ۶۳۰ هـ) ۲۴- شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید (ت ۶۵۵ هـ) یا ۶۵۶ هـ) ۲۵- الریاض النضرة محبّ الدّین طبری شافعی (ت ۶۹۴ هـ) ۲۶- تاریخ اسلام ذهبی (ت ۷۴۸ هـ) ۲۷- تاریخ ابن کثیر (ت ۷۷۴ هـ) ۲۸- تاریخ خلفاء سیوطی (ت ۹۱۱ هـ) ۲۹- تاریخ الخمیس حسین بن محمد دیاربکری (ت ۹۶۶ هـ) ۳۰- کنز العمال متقی هندی (ت ۹۷۵ هـ).

۱. مرحوم مظفر از علمای حوزه علمیه نجف بود. کتاب وی (السقیفه) را محمد جواد حجتی کرمانی، با عنوان اسرار سقیفه، به فارسی برگردانده است. پیشتر نیز، مرحوم سید غلام رضا سعیدی، این کتاب را با عنوان ماجرای سقیفه به فارسی ترجمه کرده بود.

۲. صاحب کتاب سیره علوی، که آن را در سال ۱۳۶۸ هـ. ش به چاپ رسانده است.
۳. عبد الفتاح عبد المقصود، از نویسندگان و دانشمندان مصری و از اهل سنت است. کتاب وی، السقیفة و الخلافة، توسط سید حسن افتخارزاده تحت عنوان خاستگاه خلافت، به فارسی ترجمه شده است.

۴. ویلفرد مادلونگ، از اسلام‌شناسان غربی و اصلاً آلمانی است که در سالهای ۱۹۷۸ تا ۱۹۹۸ م. صاحب کرسی تدریس عربی و مطالعات اسلامی در دانشگاه آکسفورد بوده است. کتاب وی: Caliphate The Succession to Muhammad: a study of the early Caliphate نام دارد که با عنوان جانشینی حضرت محمد ﷺ از طرف مؤسسه انتشارات آستان قدس رضوی منتشر شده است.

و محاضرات، و مرحوم سید ابن طاووس (ت ۶۶۴ هـ) در کتاب ارزشمند کشف المحجّبه. آقای محمد باقر بهبودی در کتاب سیره علوی، حوادث پس از رحلت پیامبر اکرم ﷺ را تا شهادت امیر المؤمنین ﷺ، مورد بررسی قرار داده و در این میان، بحث مفصّل و مفیدی را درباره سقیفه مطرح کرده است؛ وی سقیفه را حاصل نقشه‌ای از پیش طراحی شده می‌داند که مسلمانان را در مقابل کار انجام شده قرار داده‌اند؛ منتها، دامنه این نقشه را تا زمان عثمان و معاویه نمی‌بیند. و لذا بحث ایشان، علی‌رغم دقت و استناد علمی آن، ناتمام می‌ماند.

عبد الفتاح عبد المقصود سقیفه را محلّ ظهور عملیاتی از پیش طراحی شده می‌داند که در آن نه خبری از شوری بود و نه جانی برای حاکمیت شوری. از نظر او، سقیفه می‌تواند آغاز حکمرانی کسانی باشد که می‌خواستند حکومت را چون گویی در میان خویش بگردش آورند^۱.

گرچه عبد الفتاح عبد المقصود نیز، در این ماجرا، نشانه‌های روشنی از برنامه‌ریزی قبلی می‌بیند^۲، و لیکن نهایتاً، روایات متضمن تصریح عمر به نام افرادی که اگر زنده می‌بودند آنان را پس از خود، به خلافت می‌گماشت، جعلی می‌شمارد^۳؛ و برخلاف آنچه که در ابتدای کتاب خود عرضه داشته، تبانی این سه دوست (ابو بکر، عمر، ابو عبیده جراح) را بر غصب خلافت

۱. خاستگاه خلافت ص ۲۴۱ به بعد.

۲. همان ص ۴۲۱ به بعد.

۳. همان ص ۴۳۷.

و گرداندن آن در میان خود، ضعیف شمرده؛ گردن نمی‌نهد.^۱ و اما ویلفرد مادلونگ مستشرق آلمانی الاصل، در کتاب خود، ابتدا نظریه لامنس (Lammens) را درباره مثلث قدرت (ابو بکر، عمر، ابو عبیده جراح) مطرح می‌کند^۲ و از قول کایتانی تصریح می‌کند که در این مثلث، الهام‌بخش اصلی، عمر بوده است^۳ و نتیجه می‌گیرد که پیامبر اکرم ﷺ به هیچ وجه در نظر نداشت که ابوبکر جانشین طبیعی او باشد و به انجام این کار رضایت نداشت^۴. وی، مؤکدا تصریح می‌کند که جایگاه ممتاز حاکمیت بر جامعه اسلامی، که ابوبکر آن را به قریش اختصاص داده بود هیچ مبنایی در قرآن نداشت^۵.

با این‌همه، مادلونگ هیچ اعتقادی به تصریح پیامبر ﷺ درباره جانشینی امیر المؤمنین علی بن ابی طالب ﷺ نیز ندارد، و حتی درباره واقعه غدیر خم نیز، چنین اظهار نظر می‌کند که: «ظاهرا آن هنگام، موقع مناسبی نبود که علی را به جانشینی خود منصوب کند. احتمالا محمد ﷺ به امید آنکه طول عمر او به اندازه‌ای باشد تا یکی از اسباطش را تعیین کند، این تصمیم‌گیری را به تأخیر انداخت»^۶.

وی، نهایتاً چنین نتیجه می‌گیرد که پیامبر ﷺ بدون تعیین جانشین از دنیا

۱. همان ص ۴۳۸-۴۳۹.

۲. جانشین حضرت محمد ﷺ ص ۱۵-۱۶.

۳. همان ص ۱۸.

۴. همان ص ۳۲.

۵. همان ص ۸۴.

۶. همان ص ۳۴.

رفت^۱. علاوه بر این، مادلونگ، احادیث عبد الله بن عباس را هم، که در آن‌ها اعترافات صریح عمر به علت منع خلافت از علی ﷺ گزارش شده است، بی‌اعتبار می‌داند^۲ بی‌آنکه در این‌باره دلیل مقبول ارائه کند.

در بخش پایانی کتاب، مادلونگ پا را از این هم فراتر می‌گذارد، و اصلا، عدم تعیین جانشین را سنت پیامبر ﷺ اعلام می‌کند و حتی می‌گوید که شاید علی ﷺ هم بنا به همین سنت، مایل نبود، در زمان خلافت خود، جانشینی برای خویش انتخاب کند؛ هرچند که بالاخره به حسن ﷺ وصیت کرد^۳. البته مادلونگ معتقد است که ابوبکر طالب خلافت بود و بی‌تردید پیش از رحلت پیامبر ﷺ تصمیم گرفته بود که آن خلیفه، خود او باشد بدون آنکه از جانب پیامبر ﷺ بدین کار نامزد شده باشد؛ لذا تصمیم گرفت برای رسیدن به این آرزو مخالفان قدرتمند خود را که از اهل بیت پیامبر ﷺ بودند از میان بردارد و به انتظار فرصت نشست. این فرصت را اشتباه عجلولانه انصار برای انتخاب رهبر از میان خود به دست او داد^۴.

بدین ترتیب، مادلونگ نیز بر وجود نقشه و طراحی قبلی برای رسیدن به خلافت از جانب ابوبکر تأکید دارد منتهی بروز و ظهور این تصمیم را در سقیفه، امری اتفاقی می‌داند و همیاری چند تن دیگر از مردان قریش را در این کار، در گردن نهادن اکثریت قریش و انصار به خلافت ابوبکر، مؤثر می‌شمارد. خاصه که ابوبکر با گفتن این جمله که (قریش حق قبیله‌ای برای

۱. همان ص ۳۵.

۲. جانشین حضرت محمد ﷺ ص ۴۰.

۳. همان ص ۴۲۷.

۴. همان ص ۶۲ و ۶۳.

حکومت دارد) آنان را اغفال کرده بود و آنان نیز از اینکه حکومت همچون نبوت در انحصار خاندان پیامبر ﷺ نمی ماند راضی بودند^۱.

***

مروری اجمالی بر آنچه که از دیرباز تاکنون درباره سقیفه نگاشته شده است لازم بود تا اینکه ارزش و اهمیت کار محقق گرانمایه، علامه سید مرتضی عسکری^۲، در کتابی که پیش روی دارید، بهتر شناخته شود. براساس این کتاب، سقیفه در یک روز و با طراحی یک نفر برای خلافت خلاصه نمی شود؛ بلکه سقیفه، آغاز بروز و ظهور اجرای نقشه‌ای حساب شده است که طی آن افرادی معین از قریش می‌بایست یکی پس از دیگری، زمام حکومت را به دست گیرند تا آن را، پیوسته، از اهل بیت پیامبر ﷺ - که بنا به نصّ ایشان، جانشینان بر حقّ پیامبر ﷺ بودند - دور دارند و نهایتاً آن را به بنی امیه بسپارند. این نقشه اجرا شد، لکن با قتل عثمان و خلافت امیر المؤمنین^۳، ناتمام ماند. این تحلیل، که بر مبنای منابع درجه اول مکتب خلفاست، در نوع خود بی‌نظیر است؛ مطالب پراکنده و ناتمام و بعضاً نادرست گذشتگان و معاصران را، درباره سقیفه، منظم و کامل ساخته و تصحیح می‌کند و برای فهم بهتر تاریخ اسلام، از زمان رحلت پیامبر ﷺ تاکنون، بسیار روشنی‌بخش و هدایتگر است. امید که این برگ سبز، درگاه مولی الموحّدين و امیر المؤمنین، حضرت علی بن ابی طالب^۴، به دیده قبول تلقی شود؛ إن شاء الله.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

مهدی دشتی - زمستان ۱۳۷۹ - تهران

فصل اول: پی ریزی سقیفه در زمان حیات پیامبر اکرم ﷺ

برای بررسی نحوه پی‌ریزی سقیفه در زمان حیات پیامبر ﷺ باید آیات زیر را مورد بررسی قرار دهیم:
خداوند متعال در آیات اولیه سوره تحریم می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْبَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ وَإِذْ أَسْرَ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضُهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٣﴾ إِنَّ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾

ای پیامبر! چرا چیزی را که خدا بر تو حلال کرده بنخاطر جلب رضایت همسرانت بر خود حرام می‌کنی؟! و خداوند آمرزنده و رحیم است (۱). خداوند راه گشودن سوگندهایتان را (در این‌گونه موارد) روشن ساخته؛ و خداوند مولای شماست و او دانا و حکیم است (۲). (به خاطر بیاورید) هنگامی را که پیامبر یکی از رازهای خود را به بعضی از همسرانش گفت، ولی هنگامی که وی آن را افشا کرد و خداوند پیامبرش را از آن آگاه ساخت، قسمتی از آن را برای او بازگو کرد و از قسمت دیگر خودداری نمود؛ هنگامی که پیامبر همسرش را از آن خبر داد، گفت: «چه کسی تو را از این راز آگاه

ساخت؟!» فرمود: «خداوند عالم و آگاه مرا باخبر ساخت!» (۳). اگر شما (همسران پیامبر) از کار خود توبه کنید (به نفع شماست، زیرا) دل‌هایتان از حق منحرف گشته؛ و اگر بر ضد او دست به دست هم دهید، (کاری از پیش نخواهید برد) زیرا خداوند یاور اوست و همچنین جبرئیل و صالح مؤمنان و فرشتگان، پشتیبان اویند (۴).

و در سه آیه آخر می‌فرماید:

صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأةَ نُوحٍ وَامْرَأةَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ ﴿١٠﴾ وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأةَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ابْنَتْ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَمَحْنُا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ عَلَيْهَا مِنَ الْقَاتِلِينَ ﴿١٢﴾

خداوند برای کسانی که کافر شده‌اند به همسر نوح و همسر لوط مثل زده است، آن دو تحت سرپرستی دو بنده از بندگان صالح ما بودند، ولی به آن دو خیانت کردند و ارتباط با این دو (پیامبر) سودی به حالشان (در برابر عذاب الهی) نداشت، و به آن‌ها گفته شد: «وارد آتش شوید همراه کسانی که وارد می‌شوند!» (۱۰) و خداوند برای مؤمنان، به همسر فرعون

مثل زده است، در آن هنگام که گفت: «پروردگارا! خانه‌ای برای من نزد خودت در بهشت بساز، و مرا از فرعون و کار او نجات ده و مرا از گروه ستمگران رهایی بخش!» (۱۱) و همچنین به مریم دختر عمران که دامان خود را پاک نگه داشت، و ما را از روح خود در آن دمیدیم؛ او کلمات پروردگار و کتابهایش را تصدیق کرد و از مطیعان فرمان خدا بود! (۱۲)

شأن نزول آیات

در این آیات سه امر بیان شده است:

الف: تحریم پیامبر اکرم ﷺ بر خود، آنچه را که خدا بر او حلال فرموده بود، برای جلب رضایت همسرانش و اینکه خداوند راه گشودن سوگندها را بیان فرموده است.

ب: خبر دادن پیامبر ﷺ رازی را به یکی از همسرانش و خبر دادن آن زن، آن راز را به دیگری و آگاه شدن پیامبر ﷺ از افشای راز، توسط حضرت حق.

ج: تهدید باری تعالی آن دو همسر پیامبر ﷺ را، ... تا آخر سوره.

در این آیات بیان نشده که پیامبر ﷺ، برای رضای همسرش، چه حلالی را بر خود حرام کرده و چه رازی را آن همسر پیامبر ﷺ افشا نموده و پس از آنچه شده است که خداوند، چنان عبارات تهدیدآمیزی را به کار می‌برد.

شایسته است یادآور شویم که باری تعالی می‌فرماید:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ (نحل/ ۴۴)

«اگر شما از کار خود توبه کنید [به نفع شماست] زیرا دل‌هایتان از حق منحرف گشته است، و اگر بر ضد پیامبر ﷺ دست‌به‌دست هم دهید، (کاری از پیش نخواهید برد، زیرا) خداوند یاور اوست و همچنین جبرئیل و صالح مؤمنان (- علی) و فرشتگان پشتیبان اویند.»

در خانه پیامبر ﷺ چه پیش آمده بود که برای رفع آن نیاز به تهدیدی چنین سخت بوده است، تا آن حدّ که می‌فرماید: پیامبر تنها نیست، خدا و جبرئیل و ملائکه و صالح المؤمنین (علی) پشتیبان و حافظ اویند؟ آیا چه بوده که در آیات بعدی، خداوند در مقام تهدید می‌فرماید:

امید است که اگر او شما را طلاق دهد، پروردگارش، به جای شما، همسرانی بهتر از شما برای او قرار دهد؛ همسرانی مسلمان، مؤمن، متواضع، توبه‌کار، عابد، مهاجر، زانی باکره و بیوه!

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسانها و سنگ‌هاست محافظت کنید؛ آتشی که فرشتگانی خشن و سخت‌گیر، بر آن گمارده شده‌اند، و هرگز فرمان خدا را مخالفت نمی‌ورزند و آنچه را فرمان داده شده‌اند (به‌طور کامل) اجرا می‌کنند.

ای کسانی که کافر شده‌اید، امروز عذرخواهی نکنید، چرا

ما قرآن را بر تو نازل کردیم تا شما برای مردم بیان کنی آنچه را که برای آنان نازل شده است.

قرآن با دوگونه وحی بر پیامبر ﷺ نازل می‌شد

۱) وحی قرآنی، که همان نصّ قرآن است و از زمان پیامبر ﷺ تا به امروز در دسترس همه است.

۲) وحی بیانی، که با آن تفسیر قرآن بیان می‌شده است. در بیان آیه اول در روایت آمده است که پیامبر ﷺ در روز نوبت حفصه، با کنیز خود ماریه هم‌بستر شد و آنگاه که حفصه از آن داستان آگاه گردید، پیامبر ﷺ برای دلجویی حفصه، ماریه را بر خود حرام فرمود.^۱ در آیه دوم، خداوند این تحریم را رفع می‌کند.

در آیه سوم بیان شده که پیامبر ﷺ مطلبی را به عنوان راز به همسرش - حفصه - می‌فرماید، او آن راز را فاش می‌کند. خداوند، پیامبرش را از کار وی آگاه می‌سازد و آن حضرت ﷺ، حفصه را از فاش کردن آن راز آگاه می‌کند. حفصه از پیامبر ﷺ می‌پرسد که چه کسی شما را از این کار آگاه ساخت؟ پیامبر ﷺ می‌فرماید: خداوند عالم و آگاه، مرا باخبر ساخت.^۲ در آیه چهارم لحن آیه تغییر می‌کند و خطاب به آن دوزن می‌فرماید:

۱. تفسیر طبری ۱۰/۱۲۸، و نزدیک به همین معنا نقل شده است در طبقات ابن سعد ۲۱۳/۸، چاپ اروپا.

۲. تفسیر طبری ۱۰/۱۲۸.

۱. الذّر المنشور سیوطی ۲۴۴/۶.

که تنها به اعمالتان جزا داده می‌شوید. ای کسانی که ایمان آورده‌اید، به سوی خدا توبه کنید، توبه‌ای خالص؛ امید است [با این کار] پروردگارتان، گناهانتان را ببخشد و شما را در باغ‌هایی از بهشت که نهرها از زیر درختانش جاری است وارد کند. در آن روزی که خداوند، پیامبر و کسانی را که با او ایمان آورده‌اند خوار نمی‌کند، و این در حالی است که نورشان پیشاپیش آنان و از سوی راستشان در حرکت است و می‌گویند: پروردگارا، نور ما را کامل کن و ما را ببخش که تو بر هر چیزی توانایی. ای پیامبر! با کفار و منافقان پیکار کن و بر آنان سخت گیر، آنان جایگاهشان جهنم است و فرجام بدی خواهند داشت.

خداوند برای کسانی که کافر شده‌اند، به همسر نوح و همسر لوط مثال زده است. آن دو تحت سرپرستی دو بنده از بندگان صالح ما بودند ولی به آن دو خیانت کردند و (ارتباط با آن دو پیامبر) سودی به حالشان (در برابر عذاب الهی) نداشت، و به آن‌ها گفته شد: وارد آتش شوید با کسانی که وارد می‌شوند.

در خانه پیامبر ﷺ و گرد آن حضرت چه فتنه‌هایی به پا شده بود که پیامبر ﷺ بعضی از آن‌ها را بیان فرمود و بعضی را بیان نفرمود؟ آن دو همسر پیامبر ﷺ و همکارانشان چه نقشه‌هایی داشته‌اند که برای هشدار دادن به ایشان نیازمند آن همه تهدید و بیان عاقبت کار مشترک دو زن دو پیامبر (نوح و لوط) بوده است، با تصریح به اینکه آن دو زن به آن دو پیامبر نفاق و خیانت ورزیدند

و در نتیجه به آن دو زن امر شد که به دوزخ بروند؟ نتیجه آنچه را که در این باره در کتاب‌های مکتب خلفا یافته‌ایم چنین است: پیامبر ﷺ به حفصه دختر عمر فرموده بود که پدر تو با پدر عایشه (ابو بکر) برای گرفتن حکومت پس از من قیام خواهند کرد. این سخن را پیامبر ﷺ به عنوان رازی بیان داشته بودند، لکن این راز را حفصه با عایشه در میان گذارد. عایشه هم آن را به پدرش بازگفت. ابوبکر هم آن را با عمر در میان گذاشت. عمر از حفصه سؤال کرد داستان چیست؟ بگو (تا آماده شویم). او هم راز پیامبر ﷺ را برای پدرش فاش کرد.

پیامبر ﷺ بخشی از جریان را، یعنی اینکه آن دو زن راز او را افشا کرده بودند، بیان نمود و از بازگویی بخشی دیگر اعراض کرد. آیا راز جز آمادگی پدران آن دو برای گرفتن حکومت پس از پیامبر ﷺ چه می‌توانست باشد؟ ابن عباس، برای آن‌که از زبان خلیفه دوم شأن نزول سوره را روایت کند، با زیرکی به او گفت: «من یک سال است می‌خواهم از شما سؤالی کنم، هیبت شما مرا مانع است.» عمر گفت: «چیست؟» گفت: «سؤال از آیه قرآن است.» خلیفه گفت: «ابن عباس، تو می‌دانی علمی از قرآن نزد من است و از من سؤال نمی‌کنی؟» در اینجا ابن عباس از او پرسید: «سوره تحریم درباره چه کسی نازل شده است؟» عمر گفت: «درباره عایشه و حفصه.» در کتاب الدر المنثور سیوطی، جلد ۶ صفحه ۲۴۱، چنین آمده است: «و اذ اسرّ التبیّ الی بعض ازواجه حدیثا. حفصه بنت عمر

۱. تفسیر طبری ۱۰۴/۲۸-۱۰۵؛ صحیح بخاری ۱۳۷/۳ و ۱۳۸ و ۲۲/۴؛ صحیح مسلم، کتاب الطلاق، حدیث ۳۱-۳۴؛ مسند احمد حنبل ۴۸/۱؛ مسند طیالسی، حدیث ۲۳.